

УДК [316.614:340]:[37.035:340]

Ірина Коваленко,
викладач кафедри телерепортерської майстерності ХДАК

Правова соціалізація як процес формування правової культури

У статті розкривається сутність процесу правової соціалізації, його рівні, об'єктивні та суб'єктивні чинники, раціональний та емоційний компоненти правового виховання. Автор підкреслює, що наслідком правової соціалізації є формування правової культури.

Ключові слова: *правова культура, правова соціалізація, раціональний та емоційний компоненти правового виховання.*

Формування правової культури українського суспільства є найважливішим завданням сьогодення, що зумовлене намаганням України прислатися до сім'ї європейських націй, розбудувати вільне демократичне суспільство та правову державу. Проблему формування правової культури досліджували філософи, правознавці, педагоги: В. Головенко [1], В. Оксамитний [2], М. Подберезський [3], Р. Сербин [4], О. Скакун [5], А. Скуратівський [6], С. Сливка [7], М. Цвік [8], М. Щербань [9] та інші. У працях цих науковців розроблено теоретико-методологічні та емпірико-практичні проблеми формування правової культури як суспільства в цілому, так і його окремих соціальних груп. *Метою* ж пропонуваної статті є розкриття сутності правової соціалізації як процесу формування правової культури.

Правова соціалізація є невід'ємною складовою частиною загальної соціалізації особи. Разом з включенням до системи соціальних відносин, оволодінням суспільною культурою, людина залучається й до правових відносин, набуває правової культури. Таким чином, правову соціалізацію можна визначити як перманентний процес залучення людини до правовідносин та формування в неї правосвідомості й правомірної поведінки. Варто також погодитися з В. Головенко, А. Потьомкіним, котрі розглядають правову соціалізацію як *"процес, завдяки якому люди вчаться думати і вести себе відповідно до засвоєння та активного відтворення соціально-правового досвіду, набутого в умовах спілкування з іншими людьми і суспільством в цілому, а також різних видів суспільно-правової дійсності"* [10, с. 103]. Правова соціалізація людини детермінується багатьма чинниками різних рівнів.

На *макрорівні* (рівні всього суспільства) формування правової культури зумовлене характером політичного режиму, пануючими соціально-економічними відносинами, змістом національної культури, що виникла в процесі історичного розвитку суспільства, пропагандистом і розповсюджувачем якої є бібліотека.

На *мезорівні* (рівні великих соціальних груп) — місцем тієї чи іншої групи у соціальній структурі суспільства, особливостями її соціального буття. На цьому рівні на людину великий вплив здійснює соціально-професійне середовище, яке зумовлює формування відповідного рівня правосвідомості та відповідного типу правової поведінки.

На *мікрорівні* (рівні малих соціальних груп) — особливостями правосвідомості родини, трудового колективу, неформального спілкування.

Останнім часом у зв'язку з розвитком процесу глобалізації сучасного світу та переходом до інформаційного етапу

розвитку людської цивілізації все більший вплив на формування правосвідомості здійснюють чинники *мегарівня* (міжнародного життя): демократизація сучасного світу, міжнародне право, міжнародні конфлікти, кризи тощо.

Усі чинники, що впливають на формування правосвідомості та правомірної поведінки, поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних належать такі, що не мають своєю безпосередньою метою формування правової культури, проте тим чи іншим способом здійснюють вплив на процес правової соціалізації особистості. На нього впливають соціально-економічна та соціально-політична ситуація в країні, рівень добробуту населення, характер політичного режиму, особливості національної культури тощо. Суб'єктивний чинник втілюється у діяльності, яка має своєю метою формування правосвідомості та правомірної поведінки. Суб'єктивний чинник насамперед унаочнюється у правовому вихованні, роль у якому значною мірою належить бібліотекам. Його варто визначити як *процес цілеспрямованого та систематичного впливу на правосвідомість людини з метою вироблення у неї стереотипів правомірної поведінки, відповідних до пануючої правової системи*. Цілеспрямованість та систематичність є тими елементами, що вирізняють правове виховання із загального процесу правової соціалізації. Воно ґрунтується на двох взаємопов'язаних між собою компонентах — раціональному та емоційному.

Раціональний компонент правового виховання втілюється у правовій освіті та правопросвітницькій діяльності. Серед інституцій, зайнятих у цій сфері, вагоме місце відведено бібліотеці. Через правову освіту громадяни одержують системне уявлення про право, що дає їм змогу оцінювати свої та чужі вчинки з правової позиції. Правова освіта в цивілізованих суспільствах є невід'ємною складовою всіх щаблів загальної системи освіти. Вона починається ще у дошкільних закладах, де дітей знайомлять з елементарними правилами поведінки у суспільстві (приміром, правилами дорожнього руху). У середній школі основи правових знань надаються учням через загальні та спеціальні суспільствознавчі дисципліни. У системі середньої освіти України різні аспекти правових знань містить у собі історія України, де є питання, що присвячені конституційному будівництву, розробленню та прийняттю інших фундаментальних законодавчих і підзаконних актів та практиці їхньої реалізації.

У вищій школі обсяг правових знань значно розширюється і набуває системнішого характеру. З 1992 до 2009 р. нормативною дисципліною вищої школи (такою, що є обов'язковою для вивчення студентами всіх спеціальностей та форм навчання) було "Правознавство", метою якого є на-

дання студентам системних знань про право, його галузі, найважливіші норми та процедури. На жаль, позаторік наказом колишнього міністра освіти та науки І. Вакарчука "Правознавство", як і деякі інші навчальні дисципліни, що відіграють важливу роль у соціалізації майбутніх фахівців (політологія, соціологія, релігієзнавство), було виключене з переліку нормативних курсів. Окрім загального курсу правознавства, у багатьох вишах викладають спеціальні курси, що конче необхідні для фахової підготовки студентів (трудового права, авторського права, екологічного права тощо). Різні аспекти правового знання надаються студентам також через інші курси гуманітарних та професійно-орієнтованих дисциплін.

Раціональний компонент правового виховання втілюється у життя також через правопросвітницьку діяльність, що проводять різні установи гуманітарного профілю (у тому числі й бібліотеки), засоби масової інформації та громадські об'єднання, які організують цикли лекцій з правової тематики, виступи правознавців перед населенням, юридичні консультації, друкують статті з питань правових відносин у газетах та журналах, створюють теле- та радіопроекти правових виховної спрямованості. Правопросвітницька діяльність суттєво сприяє правовій освіті, проте не може замінити її, оскільки та, як правило, має більш фрагментарне наповнення і, відповідно, менш системний характер.

Емоційний компонент правового виховання проявляється у створенні відповідної морально-психологічної атмосфери, яка має сприяти формуванню правосвідомості громадян, закріпленню норм права у внутрішній структурі індивідів. Емоційний компонент втілюється у життя через різні ритуали (приміром, урочисте вручення молодим людям паспортів громадянина України, що має закріпити у їхній свідомості відчуття причетності до національної політичної та правової системи); заохочення правомірної діяльності шляхом подяк та нагород; відзначення Дня Незалежності України та Дня Конституції України; відзначення ювілеїв видатних правозахисників, чий життєвий шлях гідний наслідування.

Практика довела, що найбільший ефект правового виховання досягається тоді, коли його раціональний та емоційний компоненти органічно сполучаються один з одним. *Універсальним показником ефективності правового виховання є адекватна до норм національного та міжнародного права поведінка громадян.*

Одним із найважливіших завдань правового виховання є виправлення деформацій правосвідомості окремих осіб [11, с. 215], яка здатна нанести шкоду правовому регулюванню суспільних відносин, спричинити порушення прав і свобод людини, що підриває віру в правовий порядок. Навіть коли такі прояви не спричиняють юридичної або моральної відповідальності, то це веде до правового нігілізму, навмисного порушення правових приписів, масового невиконання правових норм, прийняття протиправних нормативних актів, до безкарності та спонукає суб'єктів до порушення законів у майбутньому. Від того, наскільки вдасться виправити деформації правосвідомості, багато у чому залежить розвиток суспільних відносин.

Подолання правового нігілізму є актуальною проблемою розвитку українського суспільства й має винятково важливе значення для формування правової культури. В умовах переходу суспільства від тоталітаризму до демократії відбувається ослаблення репресивного механізму держави. При цьому адекватної заміни страху миттєво знайти насправді неможливо. Виникає досить цікава ситуація: громадяни, втративши "священний страх" перед державою, починають досить критично ставитися й до державного апарату, і до встановлених ним правил поведінки (офіційного права). Не маючи відчутної вигоди від правомірної поведінки і водночас значною мірою звільнившись від страху перед неминучістю покарання, громадяни починають співставляти

свою поведінку не із загальнозначущими правилами, закріпленими в нормах права, а з очікуваною вигодою або з передбачуваною небезпекою планованого вчинку. У подібній ситуації право значною мірою втрачає свою загальну значущість і результативність. Відповідно, посилюється правовий нігілізм, що виражається як у пасивних, так і в активних формах. Він сприяє деформації правової культури, під якою розуміють зовнішні форми поведінкової активності, які доводять, що суб'єкт правової поведінки не вважає необхідним для себе вірвати власну поведінку з правовими установками і демонструє зневажливе або негативне ставлення до них [12, с. 2]. Нігілізм у широкому розумінні означає заперечення загальноприйнятих цінностей, ідеалів, моральних норм, культури тощо. Найпоширенішими формами правового нігілізму є: а) недотримання і невиконання вимог законів та інших нормативно-правових актів; б) підміна законності політичною, ідеологічною чи прагматичною доцільністю; в) отождення права з фактичною діяльністю владних структур; г) відсутність поваги до суду.

Ігнорування сутнісних засад правової культури в соціальному управлінні, регулюванні (через відсутність відповідних законів чи прогалін у законодавстві) призводить не лише до послаблення цілеспрямованого впливу на суспільне життя, розбалансування соціальних взаємозв'язків, а й руйнує основи життєдіяльності загалом [13, с. 119]. Одним із запобіжників цього є системна робота, спрямована на підвищення рівня правової культури.

Таким чином, головний наслідок процесу правової соціалізації полягає у формуванні правової культури. Окремим випадком правової соціалізації є правове виховання, із загального процесу правової соціалізації його вирізняє цілеспрямованість та систематичність. Результативність правової соціалізації визначається кореляцією між дією об'єктивних чинників цього процесу та правовим вихованням (суб'єктивним чинником), до якого причетна й бібліотека.

Список використаної літератури

1. Головченко В. Особливості формування правової культури молоді / В. Головченко // Право України. — 2004. — № 10. — С. 120—123.
2. Оксамытний В. В. Правовое воспитание — важный фактор формирования социально активной личности / В. В. Оксамытний. — К.: Наук. думка, 1979. — 327 с.
3. Подберезький М. К. Формування правової культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Подберезький Микола Кіндратович ; Академія пед. наук України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. — К., 1997. — 37 с.
4. Сербин Р. А. Правова культура — важливий фактор розбудови державності : автореф. ... канд. юрид. наук / Сербин Руслан Андрійович ; Нац. акад. внутрішніх справ України. — К., 2003. — 15 с.
5. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология : учебник / О. Ф. Скакун. — Х.: Эспада, 2002. — 504 с.
6. Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Скуратівський Андрій Віталійович ; Нац. акад. внутрішніх справ України. — К., 2004. — 16 с.
7. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка. — К.: Атіка, 2001. — 304 с.
8. Цвік М. В. Сучасне праворозуміння — методологічна основа правової науки / М. В. Цвік // Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 13—14 груд. 2002 р.) / упоряд.: М. І. Панов, Ю. М. Грошевний. — Х., 2002. — С. 124—132.
9. Щербань М. П. Формування правової культури студентів вищих аграрних закладів I—II рівнів акредитації : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Щербань Микола Петрович ; Ін-т вищої освіти Акад. пед. наук України. — К., 2005. — 20 с.
10. Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів / В. Головченко, А. Потьомкін // Право України. — 2006. — № 9. — С. 100—103.

11. *Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства* : монографія / [Ю. П. Битяк та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка ; НДІ буд-ва та місцевого самоврядування АПРН України. — Х. : Право, 2007. — 248 с.
12. *Абдигалиев А. У.* Деформация правовой культуры: понятие, последствия пути преодоления / А. У. Абдигалиев // История государства и права. — 2006. — № 3. — С. 2—12.
13. *Скутарівський А.* Взаємозв'язок правової культури і соціального буття в процесі суспільної трансформації / А. Скутарівський // Право України. — 2004. — № 1. — С. 118—121.

В статье раскрывается сущность процесса правовой социализации, его уровни, объективные и субъективные факторы, рациональный и эмоциональный компоненты правового воспитания. Автор подчеркивает, что результатом правовой социализации является формирование правовой культуры.

The essence of the process of legal socialization, its levels, objective and subjective factors, rational and emotional components of legal education are considered in this article. The author emphasizes that the forming of a legal culture is the result of legal socialization.

Надійшла в редакцію 24 листопада 2010 року